

ΣΥΣΤΑΔΑ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΣΣΩΝ: Η ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΤΩΝ ΑΙΓΩΝ & ΑΛΛΕΣ ΤΑΦΕΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η συστάδα των Βασιλισσών (Συστάδα Β) βρίσκεται ακριβώς δίπλα στην δυτική πύλη του άστεως, κοντά στα ιερά και στα βασιλικά αναθήματα και περιλαμβάνει ταφές των γυναικείων μελών της δυναστείας των Τημενιδών. Κατά την διάρκεια των ανασκαφών ερευνήθηκαν εννέα τάφοι: τέσσερις λακκοειδείς, ασυνήθιστα μεγάλων διαστάσεων, που χρονολογούνται στους αρχαϊκούς χρόνους (ΛΙ: 540/30 π.Χ., ΛΙΙ: 500 π.Χ., ΛΙΙΙ: 480 π.Χ., ΛΙV: 470/60 π.Χ.), τρεις μνημειακοί κιβωτιόσχημοι της Κλασικής περιόδου (Κ1: 430 π.Χ., Κ2: 440 π.Χ., Κ3: 350/30 π.Χ.) και δύο μακεδονικοί, εκ των οποίων ο ένας ανήκει στη βασίλισσα Ευρυδίκη (βλ. *σχετικό λήμμα*) και ο δεύτερος, ο λεγόμενος «τάφος του Ρωμαίου», ο οποίος ανήκει πιθανώς στην βασίλισσα Θεσσαλονίκη. Διάσπαρτα ευρήματα δείχνουν ότι θα πρέπει να υπήρχαν και παλαιότεροι τάφοι (α' μισό 6ου αι. π.Χ.) λακκοειδείς, οι οποίοι καταστράφηκαν, όταν κατασκευάστηκαν οι δύο μεγάλοι μακεδονικοί.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Η συστάδα των Βασιλισσών ανασκάπτετο από το 1987 έως το 1991 με δαπάνες της Αρχαιολογικής Εταιρείας. Ο καθηγητής Μανόλης Ανδρόνικος είχε την διεύθυνση της ανασκαφής και την άμεση εποπτεία του συγκεκριμένου ανασκαφικού τομέα η δρ. Αγγελική Κοτταρίδη, μετέπειτα Έφορος Αρχαιοτήτων της περιοχής.

ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Στο κέντρο περίπου της συστάδας των βασιλισσών βρισκόταν ένα σημαντικό ταφικό εύρημα. Πρόκειται για έναν τάφο, ο οποίος διέφυγε της προσοχής των τυμβωρύχων και φιλοξενούσε την πλουσιότερη ταφή της εποχής, που έχει βρεθεί έως τώρα στη Μακεδονία. Πιο συγκεκριμένα, νοτιοανατολικά του τάφου με το θρόνο, σε απόσταση 13μ. από την πρόσοψή του εντοπίστηκε λακκοειδής τάφος των υστεροαρχαϊκών χρόνων. Στον πυθμένα ενός μεγάλου σκάμματος (βάθος 3μ., πλάτος 3.50μ. και μήκος 4.60 μ.), η επίχωση του οποίου αποτελούνταν κατά ένα μεγάλο μέρος από αργούς λίθους είχε ανοιχτεί ένας λάκκος (διαστ. 2 X 1.30 μ.) με προσανατολισμό από τα ανατολικά προς τα δυτικά, μέσα στον οποίο είχε τοποθετηθεί μια ξύλινη σαρκοφάγος από την οποία σώζονταν πολλά ίχνη. Η νεκρή, η οποία έκειτο ξαπλωμένη μέσα στη σαρκοφάγο με το κεφάλι προς την Ανατολή πρέπει να ήταν ένα ιδιαίτερο σημαντικό πρόσωπο, όπως δείχνουν τα πλούσια κτερίσματα (**Φωτ. 1-2**). Στο κεφάλι της φορούσε ένα χρυσό διάδημα και τρεις χρυσές σύριγγες με επίσης χρυσά πέρατα. Το διάδημα φέρει μια σειρά μυθολογικών παραστάσεων: την εισαγωγή του Ηφαίστου στον Όλυμπο (:), τη μάχη του Ηρακλή με τους Κενταύρους, τη δίωξη του Περσέα από τις Γοργόνες, την πάλη του Θησέα με τον Μινώταυρο και του Ηρακλή με τον λέοντα της Νεμέας, την τύφλωση του Πολύφημου και τα άθλα *επί Πελίας*. Τα ίδια θέματα επαναλαμβάνονται και σε μερικά από τα ταινιωτά χρυσά ελάσματα, που κοσμούσαν τις παρυφές του ιματίου της νεκρής. Στα αυτιά της φορούσε χρυσά ενώτια με ρόδακες, στα χέρια της χρυσά βραχιόλια, που απολήγουν σε κεφαλές φιδιών, στον λαιμό της περιδέραιο με δυο χρυσές χάντρες και χρυσό πυραμοειδές περιάπτο. Δύο μεγάλες (μήκους 0.30 μ.) ολόχρυσες περίτεχνες περόνες και δύο χρυσές τοξωτές πόρπες συγκρατούσαν τα φορέματά της και μια λεπτή επίσης χρυσή διφυής περόνη «έκλεινε» το ιμάτιο της στο ύψος της μέσης. Μια χοντρή ασημένια αλυσίδα, που απολήγει σε δυο ζευγάρια χρυσά κεφάλια φιδιών κρεμόταν

γύρω από το στήθος της, που ήταν σκεπασμένο με λεπτά χρυσά ελάσματα. Χρυσά ελάσματα διακοσμημένα με ρόδακες και άλλα γεωμετρικά κοσμήματα ήταν ραμμένα διάσπαρτα επάνω στο ένδυμά της (Φωτ. 3-4). Ακόμη και τα υποδήματά της, μέρος του δέρματος των οποίων διατηρήθηκε κάτω από την υδρία, είχαν σόλες από χοντρό ασημένιο έλασμα επιχρυσωμένο στο κάτω μέρος. Δίπλα από τα πόδια της νεκρής είχε τοποθετηθεί μια μπρούτζινη υδρία και μία ασημένια επίχρυση ανάγλυφη ομφαλωτή φιάλη (Φωτ. 5-6), ενώ γύρω από το σώμα της υπήρχαν ένδεκα μπρούτζινες ομφαλωτές φιάλες, ένα σιδερένιο εξάλειπτρο με μπρούτζινη τριποδική βάση, μία μικρή σιδερένια άμαξα και μερικοί επίσης σιδερένιοι οβελοί. Στο ύψος του εφηβαίου βρέθηκε ένα γυάλινο μυροδοχείο «φοινικικού» τύπου. Τρεις μικροί ασημένιοι σωληνίσκοι άγνωστης χρήσης βρίσκονταν δίπλα στην υδρία. Έξι πήλινες γυναικείες προτομές ιωνικής τεχνοτροπίας, που χρονολογούνται γύρω στα 500 έως 490 π.Χ. βρέθηκαν αριστερά και δεξιά στα πόδια της νεκρής. Στο ύψος του δεξιού της ώμου υπήρχε ένα κυκλικό οστέινο αντικείμενο από το οποίο ξεκινούσε μια σειρά λεπτότατων πετάλων ανθεμίων και ροδάκων από κεχρμπάρι, που έφθαναν έως το ύψος των ποδιών και πρέπει να σχετίζονται με τη διακόσμηση ενός ξύλινου αντικειμένου.

Σε ύψος περ. 0.25 μ. από το επίπεδο της ταφής στο δυτικό χείλος του τάφου βρέθηκαν ένας σιδερένιος τρίποδας με έναν μπρούτζινο λέβητα και μία αναποδογυρισμένη μπρούτζινη επάργυρη φιάλη. Τα δύο τελευταία αντικείμενα είναι τα υπολείμματα της νεκρικής χοής. Στο ίδιο περίπου ύψος στα ανατολικά του τάφου υπήρχε ένας πήλινος αμφορίσκος μεγωνιώδες περίγραμμα. Στο χείλος του σκάμματος υπήρχε ένας ελλειψοειδής σωρός από λευκές κροκάλες, που είχαν τοποθετηθεί εκεί σαν «σήμα» του τάφου.

Ο πλούτος και η ποιότητα των κτερισμάτων είναι εντυπωσιακός και μαρτυρεί υψηλό πολιτιστικό επίπεδο, ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η προφανής αντιστοιχία της ταφής αυτής με τα ευρήματα της Σίνδου.

Η εξέταση των δοντιών και των υπολειμμάτων των οστών της έδειξε ότι η Δέσποινα των Αιγών διένυε την τέταρτη δεκαετία της ζωής, όταν πέθανε στις αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ. Σύμφωνα με τους ανασκαφείς ήταν σύζυγος του Αμύντα Α' (520–500 π.Χ.) και μητέρα της κόρης του, Γυγαιάς.

Επίσης, ανατολικά από τον τάφο με τον θρόνο και βόρεια από την ανωτέρω αρχαϊκή ταφή του 1988, σε έκταση 150τ.μ. περίπου ανασκάφησαν 4 ακόμη τάφοι. Ο παλαιότερος χρονολογείται περί το 480 π.Χ., ο δεύτερος περί το 470 π.Χ.- 460 π.Χ., ο τρίτος ίσως στα μέσα του 5ου αι. π.Χ. και ο τέταρτος περί το 420 π.Χ. Οι δύο πρώτοι ήταν απλοί, μεγάλοι βαθείς λάκκοι, ενώ οι άλλοι δύο κιβωτιόσχημοι με τοίχους από πωρολίθους. Μολονότι όλοι είχαν συληθεί τα ευρήματα ήταν άφθονα και πολύ σημαντικά. Από την πρώτη ταφή δεν απέμειναν σχεδόν τίποτα στον αρχικό τάφο (Φωτ. 7), επάνω όμως από αυτόν μέσα στην επίχωση του λάκκου υπήρχαν περισσότερα από 25 πήλινα κεφάλια φυσικού μεγέθους και άριστης τέχνης (Φωτ. 8-9). Τα περισσότερα εικονίζουν δύο γυναικείες μορφές, μερικά μία νεανική ανδρική και ένα μία γεροντική δαιμονική μορφή. Στον δεύτερο λάκκο είχαν απομείνει τα χρυσά καττύμματα από τα σανδάλια της νεκρής, μερικές χάλκινες φιάλες (Φωτ. 10-11), μικρές πήλινες προτομές, ψήφοι από ήλεκτρο και πολυάριθμα όστρακα από ερυθρόμορφη πελίκη (Φωτ. 12) με παράσταση Ποσειδώνα και Αμμυμόνης (:), πιθανότατα έργο του Ερμώνακτα. Ο τρίτος τάφος είχε συληθεί τελείως και μόνο λίγα χρυσά δισκάρια με το μακεδονικό αστέρι βρέθηκαν σε δύο από τις τέσσερις τρύπες του δαπέδου, όπου στηριζόταν η ξύλινη κλίνη (Φωτ. 13). Ο τελευταίος κτιστός τάφος είχε δέκα ληκύθους (Φωτ. 14-16) – μερικές από τις οποίες μπορούν αποδοθούν στον ζωγράφο των γυναικών – έναν παναθηναϊκό αμφορέα, μια

αρυβαλλοειδή λήκυθο, έναν ασκό, ένα αλάβαστρο, έναν πήλινο αμφορίσκο, δύο μαρμαρίνες ληκύθους, μία μαρμάρνη πλημοχόη, δύο αυγά στρουθοκαμήλου (**Φωτ. 17**) και πολλά άλλα μικρότερα αντικείμενα.

Ανασκάφηκε κιβωτιόσχημος τάφος κατασκευασμένος από πωρολίθους (**Φωτ. 18**). Το εσωτερικό του ήταν αρκετά μεγάλο (2.95 X 2X 2.50 μ.) και για την κάλυψή του με οριζόντιους καλυπτήριους λίθους επινόησαν μία ιδιότυπη κατασκευή, η οποία μαρτυρεί την προσπάθεια να ελαττώσουν το άνοιγμα και να αποφύγουν την συντριβή των καλυπτήριων από το υπερκείμενο βάρος. Έτσι έχουμε ένα ακόμη παράδειγμα που επιβεβαιώνει την άποψη ότι οι καμαρωτοί τάφοι αποτέλεσαν τη λύση. Ο τάφος βρέθηκε συλημμένος. Από τα παραγμένα οστά προκύπτει ότι υπήρχαν σε αυτόν δύο ταφές: μιας ώριμης γυναίκας και μιας νέας 14 ετών. Όλα τα πολύτιμα κτερίσματα είχαν αφαιρεθεί από τους τυμβωρύχους (**Φωτ. 19-22**). Ωστόσο η πρώτη εκτίμηση της χρονολογίας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ανήκουν σε δύο ομάδες: μία παλαιότερη του αΐμιού του 4^{ου} αι. π.Χ. και μία νεώτερη από το τέλος του τρίτου τετάρτου του 4^{ου} αι. π.Χ.

ΣΥΝΟΨΗ

Η συστάδα των Βασιλισσών (Συστάδα Β) βρίσκεται δίπλα ακριβώς στην δυτική πύλη του άστεως κοντά στα ιερά και στα βασιλικά αναθήματα και περιλαμβάνει ταφές των γυναικείων μελών της δυναστείας των Τημενιδών. Βρέθηκαν εννέα τάφοι: τέσσερις λακκοειδείς ασυνήθιστα μεγάλων διαστάσεων, που χρονολογούνται στους αρχαϊκούς χρόνους (ΛΙ: 540/30 π.Χ., ΛΙΙ: 500 π.Χ., ΛΙΙΙ: 480 π.Χ., ΛΙV: 470/60 π.Χ.), - ανάμεσά τους, ο ασύλητος τάφος της «Δέσποινας των Αιγών»-, τρεις μνημειακοί κιβωτιόσχημοι της Κλασικής περιόδου (Κ1: 430 π.Χ., Κ2: 440 π.Χ., Κ3: 350/30 π.Χ.) και δύο μακεδονικοί, εκ των οποίων ο ένας ανήκει στη βασίλισσα Ευρυδίκη (βλ. *σχετικό λήμμα*) και ο δεύτερος, ο λεγόμενος «τάφος του Ρωμαίου», ανήκει στην βασίλισσα Θεσσαλονίκη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γενική

Μ. Ανδρόνικος, Η αρχαιολογική έρευνα στη Μακεδονία, *ΑΕΜΘ* 1, 1987, 1–7.

Μ. Ανδρόνικος, Βεργίνα 1988. Ανασκαφή στο νεκροταφείο, *ΑΕΜΘ*, 2, 1988, 1–3.

Α. Κοτταρίδη, Βεργίνα 1989. Ανασκαφή στο νεκροταφείο στα ΒΔ της αρχαίας πόλης, *ΑΕΜΘ* 3, 1989, 1–11.

Α. Κοτταρίδη, Βεργίνα 1990. Ανασκαφή στο νεκροταφείο και στο βορειοδυτικό τμήμα της αρχαίας πόλης, *ΑΕΜΘ* 4, 1990, 35–44.

Α. Κοτταρίδη, Η ανασκαφή της ΙΖ΄ΕΠΚΑ στην πόλη και στην νεκρόπολη των Αιγών το 2003 – 2004. Νέα στοιχεία για τη βασιλική ταφική συστάδα της Ευρυδίκης και το τείχος της αρχαίας πόλης, *ΑΕΜΘ* 18, 2004, 527–543.

Στ. Δρούγου – Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, Βεργίνα. Ο τόπος και η ιστορία του, Θεσσαλονίκη 2005.

Α. Κοτταρίδη, Η έρευνα στις Αιγές, μία πόλη κατά κώμας, *ΑΕΜΘ* 20, 2006, 773 – 780.

Α. Kottaridi, Couleur et sens: l'emploi de la couleur dans la tombe de la reine Eurydice, σε: Α.-Μ. Guimier–Sorbets, Μ. Β. Hatzopoulos, Υ. Morizot (επιμ.), *Rois, cités, nécropoles, institutions, rites et monuments en Macédoine, Actes des colloques de Nanterre (déc. 2002) et d'Athènes (Jan. 2004)*, *MELETHMATA* 45, Αθήνα 2006, 155 – 168.

Α. Kottaridi, L'épiphanie des dieux des Enfers dans la nécropole royale d'Aigai, σε: S. Descamps–Lequime (επιμ.), *Peinture et couleur dans le monde grec antique*, Μιλάνο – Παρίσι 2007, 27 – 46.

Α. Κοτταρίδη, Η νεκρόπολη των Αιγών στα αρχαϊκά χρόνια και οι βασιλικές ταφικές συστάδες, *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη 20 χρόνια, Επετειακός Τόμος*, (Θεσσαλονίκη 2009), 143–153.

Α. Κοτταρίδη, Η Δέσποινα των Αιγών, σε: *‘ΠΡΙΓΚΙΠΙΣΣΕΣ’ της Μεσογείου στην αυγή της Ιστορίας*, Αθήνα 2012, 412 – 433.

Α. Κοτταρίδη, *Αιγές. Η βασιλική μητρόπολη των Μακεδόνων*, Αθήνα 2013.

Έρευνες Αρχαιολογικής Εταιρείας

Μ. Ανδρόνικος – Άγγ. Κοταρίδου, Ανασκαφή Βεργίνας, *ΠΑΕ* 143 1988 (1991), 99–107.

Μ. Ανδρόνικος – Στ. Δρούγου – Παν. Φάκλαρης – Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλλη – Άγγ. Κοτταρίδη – Μπ. Τσιγαρίδα, Ανασκαφή Βεργίνας, *ΠΑΕ* 144, 1989 (1992), 185–198, πίν. 126–136.

Μ. Ανδρόνικος – Στ. Δρούγου – Παν. Φάκλαρη – Χρ. Σαατσόγλου – Παλιαδέλλη – Αγγελική Κοτταρίδου, Ανασκαφή Βεργίνας, *ΠΑΕ* 145, 1990 (1993), 170 – 184.

Έργον 1987, 44–50.

Έργον 1988, 72–80.

Έργον 1989, 67–73.

Έργον 1990, 80 – 88

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

Φωτ. 1: Η αρχαϊκή ταφή μετά τον καθαρισμό (*Έργον* 1988, εικ. 61)

Φωτ. 2: Χρυσά κοσμήματα της αρχαϊκής ταφής (*Έργον* 1988, εικ. 62)

Φωτ. 3: Αρχαϊκή ταφή. Το επάνω τμήμα (*Έργον* 1988, εικ. 63)

Φωτ. 4: Αρχαϊκή ταφή. Το κεφάλι και το στήθος (*Έργον* 1988, εικ. 64)

Φωτ. 5-6: Αρχαϊκή Ταφή. Το κάτω τμήμα (δυτικό) (*Έργον* 1988, εικ. 65-66)

Φωτ. 7: Ο περίβολος του λακκοειδούς τάφου ΛΙΙΙ (*ΠΑΕ* 1989, πίν. 130α)

Φωτ. 8: Πήλινη κεφαλή κατά χώραν (*ΠΑΕ* 1989, πίν. 130β & *Έργον* 1989, εικ. 67)

Φωτ. 9: Πήλινες κεφαλές από τον τάφο ΛΙΙΙ (*ΠΑΕ* 1989, πίν. 131)

Φωτ. 10: Μπρούτζινες φιαλές της ταφής ΛΙΥ (*ΠΑΕ* 1989, πίν. 132α)

Φωτ. 11: Ο τρίπους και ο λέβης της ταφής ΛΙΥ(ΠΑΕ 1989, πίν. 132β)

Φωτ. 12: Η πελίκη της ταφής ΛΙΥ (ΠΑΕ 1989, πίν. 133α-β)

Φωτ. 13: Ο κιβωτιόσχημος τάφος Κ2 (ΠΑΕ 1989, πίν. 134α)

Φωτ. 14: Οι λευκές λήκυθοι στη ΝΑ γωνία του κιβωτιόσχημου τάφου (ΠΑΕ 1989, πίν. 134β & Έργον 1989, εικ. 68)

Φωτ. 15: Οι λευκές λήκυθοι, λεπτομέρεια (ΠΑΕ 1989, πίν. 135^α & Έργον 1989, εικ. 69)

Φωτ. 16: Δύο απο τις λευκές ληκύθους (ΠΑΕ 1989, πίν. 136α-β)

Φωτ. 17: Ο μελαμβαφής αμφορίσκος και το αυγό στρουθοκαμήλου του τάφου Κ2 (ΠΑΕ 1989, πίν. 135β)

Φωτ. 18: Κιβωτιόσχημος τάφος (Έργον 1990, 80, εικ. 108 & ΠΑΕ 1990, πίν. 122α)

Φωτ. 19: Οστά και Ειδώλια στο δάπεδο του τάφου (Έργον 1990, 82, εικ. 110 & ΠΑΕ 1990, πίν. 123α)

Φωτ. 20: Ειδώλιο κόρης (ΠΑΕ 1990, πίν. 123β)

Φωτ. 21: Ειδώλιο ηθοποιού (Έργον 1990, 82, εικ. 113 & ΠΑΕ 1990, πίν. 123γ)

Φωτ. 22: Ερωτικό σύμπλεγμα (Έργον 1990, 82, εικ. 112)

Ευαγγελία Γεωργίου